

Työmiehen elämänmuoto ja alkoholismi

Miten elämänasenteesta tulee henkilökohtainen ongelma?

Pertti Alasuutari

Väestön juomatapoja ja alkoholin kulutuksen muutoksia koskevat tutkimukset osoittavat, että alkoholiasenteet ja juomisen saamat sosiaaliset merkitykset heijastavat ihmisten koko elämänmuotoa ja yleistä elämänasennetta (Sulkunen & al. 1985; Kortteinen 1983; Sulkunen 1979; Mäkelä 1977). Miten alkoholistin elämänmuoto ja -asenne poikkeavat muusta väestöstä, ja mikä on niiden suhde emokulttuuriinsa? Entä miten ihmisen elämänasennetta ilmaiseva juomatapa voi johtaa siihen paradoksaaliseen lopputulokseen, että yksilö ei enää hallitse juomistaan tai lopeta sitä, vaikka luisuu yhä nöyryyttävämpään elämäntilanteeseen? Näihin kysymyksiin olen pyrkinyt tutkimuksessani joiltakin osin vastaamaan.

Aineisto ja asetelma

Aineisto koostuu yhteensä 54 elämäntarinasta, joita ovat kertoneet avio- tai avoliitossa olevat tai olleet miespuoliset ruumiillisen työn tekijät. Näistä 12 on hakeutunut alkoholiongelmien takia hoitoon A-klinikalle ja 7 klinikan osana toimivalle katkaisuhuoltoasemalle. Viisi haastateltua miestä on Tampereen A-killan jäseniä. Muut haastatellut ovat metallityöläisiä.

Haastattelumenetelmä poikkesi huomattavasti syvähaastatteluksi nimitetystä, jonka tarkoituksena on yksilöä pitkään ja useita kertoja jututtamalla ylittää onnellisuusmuuri (ks. Roos 1980 & 1981), välttää pinnalliset vastaukset. Ihmisten tuli omin sanoin kertoa elämäntarinansa, jota haastattelija vain tarkensi jo kerrottuun liittyvillä lisäkysymyksillä. Näin muotoutunut tarina ei ole kovin pohtiva tai

todella tapahtuneeseen verrattuna luotettava, mutta sitä ei tarkasteltukaan siitä näkökulmasta. Elämäntarinoita tarkasteltiin nimenomaan tarinoina, joilla — kuten millä tahansa kertomuksella — on oma juonensa ja rakenteensa. Yksinkertaiselta ja pinnalliseltakin näyttävä kulttuurituote, esimerkiksi kansansatu (Propp 1975) tai vitsi (Freud 1983), on tältä kannalta tutkimusaineistona arvokas ja monitasoinen. Yksilöllisyys on suodattanut pois, mutta jäljelle jää intersubjektiivisuus, sosiologisen tutkimuksen kohde.

Tutkimusasetelma perustui tähän. Jos useat miehet käyttävät omaa yksilöllistä elämäntarinaansa kertoessaan samaa *juonirakennetta*, se heijastaa eri yksilöiden ajattelua jäsentäviä kollektiivisia kulttuurisia rakenteita. Yksilön muodostama, kertomuksen muotoon pukema kuva menneisyydestä heijastaa hänen nykyistä ajatustapaansa ja elämänasennettaan, joka jossain määrin muuttuu elämäntarinoitten myötä (Gergen & Gergen 1984). Tämän mukaisesti aineistoon sisältyy sekä alkoholisoituneiden että muiden työläisten kertomia elämäntarinoita. Kahden poikkileikkauskuvan avulla tutkitaan, miten yksilön elämäntarina juonirakenteeltaan ja painotuksiltaan muuttuu, kun yksilö alkoholisoituu.

Juonirakenne

Aineistoa ei voi suoraan jakaa kahteen joukkoon, alkoholisoituneiden ja muiden työläisten kertomiin tarinoihin, vaan näistä taustatiedoista riippumatta tulee tutkia, millaisia juonirakennetyyppejä eri tarinat edustavat. Analyysimenetelmä pohjautuu laajaan kertomusrakenteita koskevaan, pääasiassa folkloristiikkaa ja kognitiivista psykologiaa edustavaan tutkimukseen. Metodi on synteesi erityisesti Vladimir Proppin (1975, alkuteos 1928) ja Teun A. van Dijkn (1980) tutkimuksista.

¹ Artikkelin pohjautuu kirjoittajan lisensiaattityöhön Työmiehen elämäntarina ja alkoholismi.

Kun tarinoita näiden metodisten periaatteiden mukaan analysoitiin, kävi ilmi, että koko aineistosta löytyi vain kaksi eri juonirakennetyyppiä. Yhtä tyyppiä edustaa tarinoiden valtaenemmistö, 53 tarinaa. Siten toista tyyppiä jäi edustamaan yksi ainoa tarina. Esitän seuraavassa pääaineistolle yhteisen juonirakenteen.

Tämä juonirakenne koostuu yhteensä yhdeksästä tarinan vaiheesta, jotka vuorotellen kuvaavat jotain elämäntilannetta ja sen muutavaa tapahtumaa. Olen antanut jokaiselle vaiheelle nimen, joka kuvastaa sitä, miten miehet kyseistä vaihetta luonnehtivat kertomuksissaan. Nämä vaiheet ovat

- a) lapsuus
- b) mies päättää itsenäistyä
- c) villi nuoruus
- d) mies asettuu aloilleen
- e) vakiintunut elämä
- f) kunnollisen elämän sääntöjä rikotaan
- g) kriisi
- h) mies parantaa tapansa
- i) parisuhde päättyy.

Näin luonnehdittu elämäntarinoiden juonirakenne ei kuvaa mitään ”tyypillistä” keskivertotarinaa, vaan se pätee poikkeuksetta kaikkiin kyseistä juonirakennetta noudattaviin kertomuksiin tai niiden yksityiskohtiin. Tietenkään kaikki haastatellut miehet eivät tarinansa lopuksi kerro eronneensa tai edes kriisijasta elämässään, mutta tällaiset eroavaisuudet ovat metodin rajoissa sallittuja. Ideana on, että mainittu juonenkäänneiden luettelo kattaa kaikki kertomuksissa esiintyvät tarinan vaiheet. Kaikissa kertomuksissa ei ole kaikkia vaiheita, mutta niissä esiintyvät vaiheet ovat aina kyseisessä järjestyksessä. Jos esimerkiksi maininta nuoruudesta erityisenä villinä elämänavaiheena puuttuu, kertomus jatkuu siitä, kun mies asettuu aloilleen. Toisaalta jotkut vaiheet voivat toistua tarinassa useita kertoja. Esimerkiksi parisuhteen päättymisen jälkeen miehelle voi koittaa uusi villi nuoruus ja aloilleen asettuminen.

Täysin samoin sanoin tarinan vaiheita ei eri kertomuksissa ilmaista. Erot ovat hyvinkin huomattavia. Juonirakenne ja siihen kuuluva tarinan vaihe määritelläänkin Proppin perusidean mukaan siltä kannalta, mikä sen merki-

tys on toiminnan kululle. Kun mies esimerkiksi sanoo, ”että se oli se armeijan aika, silloin se selevis jotenkin, että ei, että minä teen ratkaisun että minä lähen kanssa (pois kotoa)”, on selvää, että tarinassa siirrytään toiseen vaiheeseen, villiin nuoruuteen. Sitä ennen poika on kotona, vanhemmistaan riippuvainen, mutta itsenäistymispäätöksen jälkeen hän on oman itsensä herra, niin henkisesti kuin taloudellises-tikin. Saman vaiheen voi ilmaista monella eri tavalla, ilman että sen merkitys kertomuksen myöhemmälle kululle siitä muuttuu:

Keskikouluvaiheilla rupes oleen, että koulu ei enää huvittanutkaan.

Vaan mikä?

Kaikki muu. Työ esimerkiksi. Omaa rahaa piti saada enemmän ja näin.

Kokonaisuutenakin eri elämäntarinat ovat mainitun juonirakenteen rajoissa erityyppisiä. Karkeistaen voidaan sanoa, että alkoholi-ongelmista kärsivien tarinat luonnehtivat mainittuja juonenkäännteitä ihmissuhteiden kautta, kun taas muut kiinnittävät päähuomion elämän ulkoisiin puitteisiin ja taloudelliseen puoleen.

Jotta kertomuksesta tulisi juonellinen kokonaisuus, alkaa tyypillinen taloudelliseen puoleen huomion kiinnittävä tarina luonnehdinnalla köyhästä lapsuudesta:

Meitä oli seitsemän lasta ja rahaa ei ollut. Se oli semmoista hirveen niukkaa ja köyhää . . . Asuttiin hirveen pienessä mökissä.

Tällöin tarinan jatko, itsenäistyminen ja myöhemmin vakiintuminen avioliiton solmimisen myötä, on kertomusta siitä, miten mies elämässään edistyy, hankkii yhtä hyvin omaisuutta kuin oman perheenkin.

Minä ostin semmoisen auton resun ja menin naimisiin. Ja meillä on kolme poikaa.

Tällaisessa tarinassa mainitaan ehkä väliaikaisista vastoinkäymisistä, kuten sairauksista tai työttömyyskokemuksista, mutta yleensä näiden suuriin ikäluokkiin kuuluvien miesten tarina päättyy vakiintuneen elämän kuvaukseen.

Menimme naimisiin vuonna seiskyt kahdeksan.

Sain työpaikan ja olen ollut samassa paikassa seitsemän vuotta. Yksiö on vaihtunut kaksioon ja kaksio omakotitaloon, jonka itse rakensin. Pari poikaa on syntynyt.

Tyypillinen alkoholiongelmista kärsivän miehen elämäntarina on hieman toisenlainen. Lapsuudestaan kertoessaan miehet kiinnostavat huomiota ennen kaikkea onnellisuuteen ja siihen vaikuttaviin ulkoisiin tekijöihin.

Sanoit ennen kuin aloitettiin nauhoitus, että lapsuus ja nuoruus oli parasta aikaa?

Kyllä, siellä oli enemmän ilonhetkiä kuin sen jälkeen, vaikka olen viinankin kanssa pelannut. Se oli aidompaa iloa kuin humalassa.

Myös tällaisessa tarinassa nuoruusaika merkitsee henkistä itsenäistymistä, vanhempien valvonnasta vapautumista, mutta villi nuoruus kääntyy liiallisen vapauden vuoksi alamäeksi. Vaimon löytäminen ja sitä kautta vakiintuminen on tästä näkökulmasta uuden turvasataman löytämistä.

Miksi sinä menit naimisiin?

Huomasin että ei tässä ole muuta mahdollisuutta kuin saada oikein kiukkunen emäntä. Ois voinu kävellä suoraan hautaan. Määrätyt yhtiöt rupes jo olemaan pystyssä. Oli kramppeja, sairaalakeikkoja. Se oli ainoa mahdollisuus.

Vaikeudet eivät kuitenkaan lopu tähän. Vaikka vaimo on miehelle tarpeellinen järjestyksen pitäjä, hän toisaalta myös rajoittaa. Mies ei malta olla kunnolla, vaan rikkoo kunnollisen elämän sääntöjä. Moni kriisi voi päättyä siihen, että mies parantaa tapansa, mutta lopulta avioliitto purkautuu. Seurauksena on kyllä uudelleen saavutettu täydellinen vapaus, mutta siihen liittyvät ongelmat ovat samat kuin vanhastaan.

Olet merkinnyt eron pudotuksena.

No kyllä se oli, tai siinä rupes dokaan niin jumalattomasti. Olin kyllä jo sopeutunut ajatukseen, eihän se tietenkään helppoo ollu en minä sitä sano, mutta ei se niin hirveesti mua rasittanu. Se vaan että siinä tuli semmonen sopiva tilanne taas tai semmonen vapauden tunne tuon huikkaamisen suhteen että pystyi juomaan mukamas enemmän.

Edellä esitetyt muunnelmat eivät ole selke-

ästi erotettavissa toisistaan, vaan ne ovat tutkijan luomia karikatyyreja, ideaalityyppejä, joita ei aineistosta sellaisenaan löydy. Se, että juonirakenteeltaan samaan tyyppiin kuuluvan tarinan voi kertoa eri elämänalueita painottaen, tuo vain esille sen, miten ne miesten ajatustavassa ja sen mukaisessa elämänmuodossa liittyvät toisiinsa. Kertomukset esimerkiksi osoittavat, että ihmissuhteet ovat muun elämän perusta. Kun ne ovat kunnossa, mies huolehtii mielellään perhe-elämän taloudellisesta puolesta. Tällöin elämäntarina jäsentyy niitä koskettavien muutosten ja tavoitteenasettelujen mukaan.

Maailmankuva ja itsemäärittely

Ennen aineiston sisäisten erojen etsimistä onkin kiinnitettävä huomiota miesten tarinoille yhteisiin piirteisiin, annettava selitys sille, miksi tarinoita voitiin pitää saman juonirakenteen muunnelmina. Elämäntarinoita luetaan tällöin kuvana pääaineistoon kuuluville miehille yhteisestä maailmankuvasta ja itsemäärittelystä.

Monilta näkemyksiltään miehet eroavat toisistaan. Yhteisiä ovat kuitenkin ne keskeiset *merkitysulottuvuudet*, joiden kautta miehet elämänsä hahmottavat. Ne tulevat esille miehille yhteisessä elämäntarinan juonirakenteessa.

Jo ensimmäiselle juonenkäänteelle annettu luonnehtiva otsikko, mies päättää itsenäistystä, ilmaisee, että kyse on henkilökohtaisen vapauden ja riippumattomuuden saavuttamisesta. Perustana itsenäistymiselle on ennen kaikkea taloudellinen riippumattomuus, jonka töihinmeno tekee mahdolliseksi. Sitä kautta perheen ja varsinkin isän määräysvalta menettää perustansa. Itsenäistyminen ja villi nuoruus ovat myös henkistä kasvamista ulos lapsuudenkodista.

Tämä kertomusta jäsentävä merkitysulottuvuus, jota nimitetään tässä *riippuvuudeksi*, on koko juonta läpäisevä jäsenysperiaate. Esimerkiksi miehen itsenäistyminen voidaan rinnastaa parisuhteen päättymiseen ja vakiintunut elämä lapsuuteen.

Aluksi äiti kantoi vastuun, sitten vaimo. Vasta vähitellen on kääntynyt omalle kontolle.

Tarinoihin liittyvän dynamiikan, tärkeänä pidetyn vapauden ja sen vapaaehtoisen rajoittamisen tai luovuttamisen välisen vaihtelun tekee jotenkin ymmärrettäväksi vasta toinen riippuvuuden ulottuvuuteen liittyvä ulottuvuus, jota tässä nimitetään *sosiaaliseksi suhteeksi*. Juuri sosiaalinen suhde on se, mitä parisuhteesta etsitään ja mikä tekee sen haluttavaksi asiaksi miesten elämässä.

18-vuotiaana käännekohta. Tapasin nykyisen vaimoni. Siitä lähti ylämäkeä.

Mikä muuttui?

Tuntui, että on ihminen josta välittää ja joka kanssa välittää. Tunsin, että on aihetta elää. Sitä ennen vähän masentavaa aikaa.

Näiden kahden merkitysulottuvuuden välillä on sellainen riippuvuussuhde, että miehen on vaikea saavuttaa täydellistä henkilökohtaista vapautta ja säilyttää samalla sopuisa suhde naiseen ja yhteiskuntaan. Elämäntarinat esittävät tasapainoilua ja erilaisia kompromissin malleja näiden kahden ristiriitaisen ulottuvuuden välillä. Kun mies nuoruudessa saa suuremman vapauden, hän samalla luopuu läheisestä suhteesta vanhempiinsa. Perheen perustaessaan tai parisuhteen aloittaessaan hän saa sosiaalisen suhteen, mutta joutuu jossain määrin tinkimään henkilökohtaisesta vapaudestaan.

Riippuvuuden ja vapauden ulottuvuuksien muodostama rakenne ei jäsennä vain tarinoiden pitkien ajallisten vaiheiden välisiä suhteita. Sama rakenne näkyy myös esimerkiksi vakiintuneen elämän sisältöä luonnehtivissa episodeissa.

Miten keskinäinen suhde, mistä riidellään, jos riidellään?

Se on tietysti tällanen, niin kuin nyt on, kun olen paljon tässä työväenliikenteessä mukana, niin tää on poissaoloo, kotoo poissaoloo . . . Se on aivan normaali riidan aihe. Ja kyllä mää sen tunnustankin, että mää oon tosiaan vähän kotona.

Mies saavuttaa hetkellisesti villiä nuoruutta vastaavan henkilökohtaisen vapauden avioelämässään poistuessaan kotipiiristä. Tässä tapauksessa kotipiiri edustaa vapauden rajoitusta ja sosiaalisen suhteen tyyssijaa, ulkopiiri taas vapautta, mutta samalla uhkaa sosiaalisen

suhteen jatkumiselle. Arkielämä jakautuu siis *kotipiiriin* ja *ulkopiiriin*. Ulkopiiri edustaa *miehen* vapauden aluetta, jossa rajoituksena on vain työn alue. Kotipiiri taas on *naisen* valtakunta, sosiaalisen suhteen alue, joka rajoittaa miehen vapautta.

Elämäntarina ei heijasta ainoastaan miesten tapaa jäsentää kohtaamaansa ulkoista todellisuutta, vaan siinä saa ilmauksensa myös miehen näkemys itsestään ihmisenä, edellä käsitellyllä tavalla jäsentyneessä ympäristössä toimivana yksilönä. Kyse on siis siitä, millainen omakuva tai laajemmin ihmiskuva miehillä on.

Itsemäärittelyyn liittyvä keskeinen piirre tulee esille siinä tavassa, jolla miehet kertovat koulunkäynnistään. Joillekin koulun lopettaminen on puhtaasti myönteinen käänne, mutta moniin tarinoihin liittyy tältä osin kaksinaisuutta.

Ristiriitaisuus koulunkäyntiin suhtautumisessa tulee siitä, että tämän elämänvaiheen voi arvioida kahdesta näkökulmasta. Jos asiaa tarkastelee siltä kannalta, mitä itse halusi ja mistä piti, koulunkäynti oli tylsää ja sen päättymisen helpotus, vapautuminen koulun pakkopaidasta. Vastaavasti hauskanpito kouluaikana oli sen vaiheen myönteinen puoli. Jos taas asiaa tarkastelee siltä kannalta, millainen oli koulumenestys ja mitä hyötyä tunnollisesta koulunkäynnistä olisi myöhemmän elämän kannalta ollut, arvot kääntyvät päinvastaisiksi.

Ristiriitaa näiden kahden näkökulman välillä voisi luonnehtia ristiriidaksi tulevaisuuteen suuntautuneen päämäärärationaalisen toiminnan ja oman halun mukaisen toiminnan välillä. Tarinoissa miesten mielihalujen mukaista oli kouluuikaan päästä mahdollisimman pian pois koulunpenkiltä. Koulu nähdään kylläkin välineellisesti hyödyllisenä, mutta vastenmielisenä paikkana. Vaikka monien miesten mieli on niistä ajoista muuttunut, itse artikulaatio ei ole muuttunut: Miehet sanovat, että vanhempien olisi pitänyt pakottaa oppikouluun tai että olisi itse pitänyt pakottaa itsensä. Olisi siis pitänyt harrastaa *itsekuria*. Tämä puoli ihmisessä erotetaan miesten kertomuksissa siitä, mitä ihminen itsessään kurittaa, omia mielihalujaan. Tässä tutkimuksessa sitä nimitetään miehen *luonnoksi*. Sillä ei nimityksestä huolimatta missään nimessä tarkoiteta ihmisen biologista perustaa tai jonkinlaisia

biologisia tarpeita. Kyse on vain miesten itsemäärittelyyn kuuluvan kaksijaon toisesta puolesta. Nimitys viittaa vain siihen, että sille tarinoiden heijastamassa maailmankuvan ja itsemäärittelyn rakenteessa annetaan useita biologistisia määreitä.

Erityisesti silloin, kun tarkastellaan miehen luonnon ja itsekurin välisen erottelun ilmene- mistä puheessa juomisesta, nimitystä luonto voi pitää perusteltuna. Itsekurista kieltäytymisen tai sen pettäminen näyttää vievän miehen tilanteeseen, jossa hän ei enää hallitse luon- toaan.

Hallinnan ja vapauden logiikat

Sekä alkoholisoituneet että muut työmiehet tunnistavat siis itsessään kaksi puolta: mielihyväperiaatteen mukaan toimivan minän, jota tässä on nimitetty miehen luonnoksi, sekä yhteiskuntaelämän välttämättömyydet tun- nustavan, päämäärärationaalisuuden nimissä omia mielihaluja kurissa pitävän itsekurin. On helppo oivaltaa, että tällainen länsimaisen ihmisen omakuva on historian tuote. Sen synty liittyy vaihtotalouden läpimurtoon, muutok- siin, joiden seurauksena ihmisten tulee yhä enemmän toimia välineellisesti, pakottaa itsensä omakohtaisesti merkitysettömään toi- mintaan. Alkoholismia voi tämän tutkimuksen aineiston valottamassa muodossa luonnehtia suhteessa kyseiseen omankuvan kahtiajakoon: alkoholisoituneet miehet eivät hallitse mielihaluaan.

Kuitenkaan mielihalujen sisältö ei ole natu- ralistisesti ruumiin tarpeiden määräämä; myös sen aineiston analyysi osoittaa. Juomisen mie- lihalulla on oma merkityssisältönsä, joka tekee juomatavan ja halun voimakkuuden ymmär- rettaväksi.

Tarinoissa juominen ilmaisee aina vapauden halua, irtaantumista lapsuudenkodista tai omasta perheestä. Symbolisena ilmauksena se rinnastuu tarinoiden juonirakenteessa miesten klassisiin paheisiin, tupakkaan ja muihin naisiin. Puolisoiden välinen kumppanuutta ilmai- seva juominen (ks. Haavio-Mannila & Hol- mila 1986) ei ole niin merkittävää, että se tulisi omaehtoisesti esille elämäntarinassa. Ryhmä- keskustelutilanteessa miehet sanoivatkin, että se ei ole varsinaista *juomista*, siis perinteistä

suomalaista alkoholin käyttöä. Miesten juoma- rinkiin vaimot eivät oikein sovi.

Onhan se itsestään selvä asia, jos otat emännän mukaan, niin kyllä emäntä sun perääs kattoo, että mitä sää teet ja mitä et. Kun lähdetään omalla porukalla ja päästään käytännöllisesti katsoen siis irti kotiympyröistä, niin tottakai se menee vapaam- paan, se homma.

Alkoholisoituneiden miesten havainto siitä, että he eivät tosiaankaan juomisen suhteen kykene harjoittamaan itsekuria, on saanut hei- dät omaksumaan muista työmiehistä poikke- avan elämänorientaation. Sen avulla he ovat pyrkineet kääntämään tappionsa voitoksi, itse- tuntoa ylläpitäväksi identiteetiksi. Kun mui- den työmiesten itsetunto perustuu heidän kykyynsä itsenäisesti hallita asioita, esimer- kiksi juomisen mielihalua, alkoholistien itse- tunto perustuu vapaaehtoiseen alistumiseen. He pyrkivät pitämään elämänsä järjestyksessä ulkoistamalla itsekurinsa, korvaamalla itse- kontrollin ulkoisella kontrollilla. Tällöin esi- merkiksi vaimo saa hoivaajan ja kontrolloijan roolin.

Molemmille elämänorientaatioille on rekonstruoitavissa oma sisäinen mielensä. Ne ovat erilaisia tapoja sovittaa yhteen omien mie- lihalujen ja sosiaalisten suhteiden asettamien velvollisuuksien välinen jännite. Kun ongel- mattomasti alkoholiin suhtautuvat miehet huolehtivat velvollisuuksistaan, he katsovat vastavuoroisesti olevansa oikeutettuja erään- laiseen henkilökohtaiseen vapauteen. Käytän- nössä tämän symbolisen vaihdon ehdoista käy- dään jatkuvaa perheneuvottelua. Samalla nämä miehet arvostavat kykyään hallita elä- mäntilannettaan. Tätä olen nimittänyt *hallin- nan* logiikaksi.

Sen sijaan alkoholistien vapaaehtoiseen alis- tumiseen perustuva elämänorientaatio saa mielekkyytensä siitä, että tällä tavalla miehet ovat varsin vapaita. Täydellinen henkilökoh- tainen vapaus saavutetaan paradoksaalisesti silloin, kun kaikenlainen hallinta ja itsekuri siirretään muille ihmisille tai ulkoisille elineh- doille. Kaikki, mitä olosuhteet tai kontrolli eivät estä, kuuluu vapauden alueeseen. Tätä elämänorientaatiota olen nimittänyt *vapauden* logiikaksi.

Vaikka vapauden logiikka näyttää olevan ominainen kaikille aineistoon kuuluville alkoholisteille, jokainen sen mukaan elämässään toimiva ei välttämättä ole alkoholisti. Sen osoittaa rakenteeltaan muista poikkeava tarina. Sen erityispiirre on kokoavan juonen puuttuminen, episodien liittymättömyys toisiinsa. Kaikille tarinassa mainituille episodeille, kuten töihin lähdölle, juomiselle, naimisiin menolle ja lasten syntymälle, annetaan kuitenkin ulkoinen syy. Kertomuksessa ei ole ratkaisuja tekevää subjektia, asiat vain tapahtuvat. Siksi myös tämän kertomuksen rakenne heijastaa edellä vapauden logiikaksi kutsuttua elämänmuotoa.

Perhesysteemin muutos

Näyttää siltä, että alkoholisoitumisen aikana miehen elämänorientaatio muuttuu, hallinnan logiikka vaihtuu vapauden logiikaksi. Samalla se muuttuu miehelle itselleen hallitsemattomaksi ja vieraaksi elämäntavaksi, jonka mukaisista toimintamalleista hänen on vaikea vapautua. Mistä tämä voisi johtua?

Kaiken kattavaa selitystä ei voida antaa, mutta avioelämänsä aikana alkoholisoituneiden miesten elämäntarinat tarjoavat oivan esimerkitapauksen. Tässä analyysissä käytettiin lisäaineistona myös vaimojen haastatteluja.

Näille tarinoille on tunnusomaista, että miehet toteavat olevansa neuvottomia juomisensa suhteen.

Jotenkin lisääntyä ihan huomaamatta, kahdenkymmenenviiden kieppeillä mietin että en ymmärtänyt, kun en pystynyt ottamaan krapularyyppyä. En muista koska mä aloin niitä ite ottaa. Olen ajatellut että miten se lipsahti, varmaan kolmenkymmenen tai voi olla allekin.

Jotta krapularyypystä tulisi merkki alkoholisoitumisesta, se täytyy tulkita sellaiseksi. Ensimmäisestihän runsas juominen on merkki miehistä vapaudenhalusta. Perhe-elämän sääntöjä uhmaava usean päivän juominen on naista loukkaava ilmaus vapaudettomuuden tunteesta. Tällainen juominen ei enää yhdistä puolisoita. Siksi sen tulee kuulua perhepiirin ulkopuolelle.

Kun toisena päivänä rupesin ottamaan vaikka lasillisen, niin ei vaimo sietänyt yhtään. (...) Kyllä joskus yhdessäkin otettiin, oli sellainen porukka. Nyt on jäänyt, kun olen alkanut toisena päivänä ottamaan.

Kun juominen on rajua tai kun se jatkuu seuraavana päivänä, miehen kotona juomista pidetään perhe-elämän sääntöjen rikkomisena. Kun sitä sitten perheessä puolin ja toisin kontrolloidaan, perhe-elämä rytmitetään juomakausiin ja kuiviin kausiin.

Juomisessakin on ollut erilaisia kausia?

On siinä. Ensimmäinen juotiin yhdessä. Sitten mies joi yksin. Ja on tullut raittiit kaudet. Kyllä mua joskus pelottaa sellainen, että tulee juomakausia, kun esimerkiksi pitäisi hakea lasta päiväkodista... Kaikenlaisia tuollaisia pelkoja.

Kysee ei kuitenkaan ole pelkästä juomisen uudelleen määrittelystä ja elämän rytmittämisestä uudella tavalla. Miehen kannalta tähän muutokseen liittyy siirtyminen hallinnan logiikasta vapauden logiikkaan. Kun vaimo yrittää hillitä miehen juomista, siitä tulee areena, jolla käydään aviopuolisoiden välistä valtataistelua ja taistelua miehen itsemääräämisoikeudesta. Noidankehä on valmis. Kapinoidessaan vapauden rajoituksia vastaan mies juo tavalla, josta vaimon valvonnan ja juomisen rajoittamisen tarve nimenomaan johtuu.

Kun mieheen ei voi enää käytännön elämässä luottaa, kontrollointia on pakko jatkaa. Kun mies sitten toteaa olevansa auttamattomasti valjaissa ja valvonnan alaisena, hänen on itsetuntonsa säilyttääkseen pakko kääntää tilanteensa hyveeksi, myönteiseksi asiaksi. Mitä enemmän muut kantavat vastuuta, sitä vapaampi hän on velvoitteista. Mies saavuttaa tavoittelemansa itsemääräämisoikeuden toisella tavalla, ei osoittamalla siihen oikeuttavaa kykyään itsekuriin, vaan päinvastoin aktiivisesti siirtämällä kaiken vastuun muille, etenkin vaimolle.

Ihan alkuaikoina mies huolehti maksuja. Ainoa, kun vuokralla asuttiin, niin mää aina huolehdin että vuokra tulis maksettua. Alkuunsa hän huolehti, sitten ne rupes jäämään pois. Tuli monesta karhukirjeitä. Sitten aloin niitä kattoon ja huolehtiin. Silloin oli jo alkoholikin kuvassa mukana.

Ongelma uudessa tilanteessa on siinä, että jos vaimo tulkitsee miehen juomisen entisten sääntöjen rajoissa tahalliseksi normien rikkomiseksi, loogisena tapana vastata loukkaukseen olisi lopettaa koko suhde. Naiset sanovatkin, että he kestävät suhdetta joko lapsen tai raittiiden kausien vuoksi. Niiden aikana mies yrittää hyvittää tekonsa, olla mallikas aviomies.

Juuri sen vuoksi, että puoliso on miehille keskeinen kiintopiste elämässä, he vakavasti yrittävät kerta toisensa jälkeen parantaa tapansa. Tähän pyrkimykseen nähden irrottautumisen haluksi ja vapauden kaipuuksi ensisijaisesti tulkittavissa oleva juominen on ristiriitaista toimintaa. Tämän kognitiivisen dissonanssin (ks. Eskola 1971, 84—90) ratkaisemiseksi juominen tulee määritellä uudelleen. Sitä ei enää määritelläkään epämääräiseksi haluksi vapautua normatiivisen ahdistavaksi koetusta parisuhteesta ja sen mukaisesta miehen asemasta, vaan osoitukseksi miehen ruumiillisesta, hallitsemattomasta ja järjettömästä viinanhimosta. Näin mies määrittelee itsessään olevan halun kulttuurin piirin ulkopuolelle kuuluvaksi luonnoksi ja himoksi, jota ei voi selittää ja jolle ei voi antaa mieltä.

Himo on siis kulttuurinen kategoria, tilanteen yhteisen määrittelyn ja itsemäärittelyn tulosta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että se olisi jotenkin epätodellinen, pelkkää luulotte-
lua tai edes henkilökohtaista itsepetosta. Osana perhesysteemiä ja laajemmin niitä kulttuurisia rakenteita, joiden kautta miehet elinehtonsa ja itsensä ymmärtävät, se on vankka ja vaikea kulttuurinen tosiasia. Ongelma onkin siinä, että vallitseva länsimainen kulttuuri tekee jyrkän jaon ruumiilliseen ja henkiseen, luontoon ja kulttuuriin. Tämän kahtiajaon pohjalta ei ole mahdollista kovin helposti ymmärtää ajattelusta ja toiminnasta riippuvaisten sosiaalisten systeemien aiheuttamia ilmiöitä muina kuin olemukseltaan hieman epätodellisina, kuvitteellisina asioina.

Tässä esitetyn selitysmallin mukaan hallitsematon juominen on siis seurausta tavasta ratkaista tiedollinen ristiriitatilanne vapauden kaipuun ja sosiaalisen suhteen säilyttämisen halun välillä. Vaikka perhesuhteita on tässä käytetty esimerkkinä, ne eivät suinkaan ole ainoa elämänalue, jossa tällainen kognitiivinen

dissonanssi voi syntyä ja vaatia ratkaisuaan.

Elämänmuoto ja alkoholismi

Se, minkä lokeron juominen ihmisten elämänmuodossa saa, riippuu elinehdoista ja niitä jäsentävistä kulttuurisista merkitysulottuvuuksista. Esimerkiksi tässä tutkittujen työmiesten tapa hahmottaa elämäänsä, erottaa kotipiiri ja ulkopiiri samoin kuin vapauden ja välttämättömyyden välinen suhde, vastaa pitkälti työväestön sosiaalishistoriaa tutkineiden kuvauksia siitä, millaiseksi työväenluokan arkielämä industrialismin läpimurron jälkeen muotoutui (ks. esim. Jones 1983; Rosenzweig 1983; Thompson 1980). Vastaavasti edellä mainitulla vapauden logiikalla on vastineensa ruumiillista työtä tekevien miesten työkuultuurissa. Kun työläinen ei valvonnan alaisena voi paljoakaan suunnitella toimintaansa, tilanne voidaan kääntää myönteiseksi vähättelemällä henkistä työtä. Täydellinen kieltäytyminen oman työn valvonnasta voidaan jopa kääntää vastarinnan muodoksi (Willis 1977; Alasuutari & Siltari 1983). Myös tässä hahmoteltu työmiehille ominainen alkoholismin tyyppi näyttää olevan sopusoinnussa eri sosiaaliryhmien juomatapoja ja alkoholismin tyyppejä käsittelevien tutkimusten kanssa (Öjesjö 1983).

Toisaalta ei voida väittää kaiken tässä esitetyn pätevän vain ja ainoastaan ruumiillista työtä tekeviin miehiin. Mitään vertailuasetelmaahan tutkimukseen ei sisälly. Suomessa ei eri yhteiskuntaluokkien itsenäisistä sosiaalishistorioista voi juuri puhua. Sen vuoksi on luultavaa, että monet juomatapamme erityispiirteet palautuvat suomalaisen elämänmuodon talonpoikaisiin juuriin.

Tutkimuksen pohjalta ei myöskään voida väittää, etteikö alkoholin fysiologisilla vaikutuksilla, perinnöllisyyspiirteillä tai yksilöllisillä psyykkisillä ongelmilla olisi osuutta alkoholismin synnyssä. Tutkimus ei tässä mielessä vastaa syytekijöitä koskeviin kysymyksiin. Yhteiskunnalliset ja kulttuuriset tekijät kuitenkin selittävät sen muodon, jonka alkoholismiksi nimitetty sosiaalinen ja henkilökohtainen ongelma saa. Erityisen merkittäväksi ja tarpeelliseksi tällainen ihmistieteellinen selitys tulee silloin, kun alkoholismista kärsivää yksilöä halutaan auttaa. Analyysi tekee nimittäin

näkyviksi pohdinnan kohteiksi ne kulttuuriset rakenteet, joiden puitteissa ihmiset juomisen tai siitä pidättäytymisen motiiveja käsittelevät.

Kirjallisuus

Alasuutari, Pertti: Työmiehen elämäntarina ja alkoholismi. Tutkimus alkoholismin suhteesta emokulttuuriin. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos, tutkimuksia, sarja A 9/1986. Tampere: Tampereen yliopisto, 1986

Alasuutari, Pertti & Siltari, Jorma: Miehisen vapauden valtakunta. Tutkimus lähiöravintolan tikkakulttuurista. Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos, tutkimuksia, sarja b 37/1983. Tampere, Tampereen yliopisto 1983

Dijk, Teun A. van: Macrostructures. An interdisciplinary study of global discourse, interaction, and cognition. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, 1980

Eskola, Antti: Sosiaalipsykologia. Helsinki 1971

Freud, Sigmund: Vitsi ja sen yhteys piilotajuntaan. Juva 1983

Gergen, Mary M. & Gergen, Kenneth: The social construction of narrative accounts. In: Gergen, Kenneth J. & Gergen, Mary M. (eds.): Historical social psychology. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, 1984

Haavio-Mannila, Elina & Holmila, Marja: Juomiskumppanuus ja juomisen rajoittaminen perhesuhteiden ilmaisijana. Sosiologia 23 (1986): 2, 117—126

Jones, Gareth Stedman: Languages of class. Studies in English working class history 1832—1982. Oxford: Cambridge University Press, 1983

Kortteinen, Matti: Turhapuro-syndrooma. Alkoholipoliitikka 48 (1983): 2, 60—67

Mäkelä, Klaus: Alkoholipoliittisen mielipidemaston vaihtelut Suomessa 1960- ja 1970-luvulla. Teoksessa: Sipilä, Jorma (toim.): Sosiaalipoliitikka 1977. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen vuosikirja 2, 1977

Propp, Vladimir: Morphology of the folktale. Austin and London: University of Texas Press, 1975

Roos, Jeja-Pekka: Elämisen laatu ja elämäntapa 1970-luvulla. Sosiaalinen aikakauskirja 74 (1980): 6, 17—22

Roos, Jeja-Pekka: Elämäntapojen tyypeistä elämäkertojen valossa. Sosiologia 18 (1981): 4, 297—306

Rosenzweig, Roy: Eight hours for what we will. Workers & leisure in an industrial city 1870—1920. Cambridge: Cambridge University Press, 1983

Sulkunen, Pekka: Abstainers in Finland 1946—1976. A study in social and cultural transition. Reports from the Social Research Institute of Alcohol Studies 133. Helsinki 1979

Sulkunen, Pekka & Alasuutari, Pertti & Nätkin, Ritva & Kinnunen, Merja: Lähiöravintola. Helsinki: Otava, 1985

Thompson, E. P.: The making of the English working class. Pelican Books, 1980

Willis, Paul: Learning to labor. How working class kids get working class jobs. Hampshire: Gover, 1977

Öjesjö, Leif: An epidemiological investigation of alcoholism in a total population; the Lundby study. Institutionen för social- och rättspsykiatri. Lund: Lunds universitet, 1983.

English Summary

Pertti Alasuutari: Työmiehen elämänmuoto ja alkoholismi. Miten elämänsenteesta tulee henkilökohtainen ongelma? (The Working Man: His Way of Life and Alcoholism. Transformation of an Attitude into a Personal Problem)

The article is based on a study examining alcohol as a cultural phenomenon. The material comprises the histories of 54 people, recounted by male labourers either married or cohabiting. The histories were examined expressly as stories that, like any other story, have a plot and a structure. In this respect, a cultural product that seems simple and superficial, say, a fairy tale or a joke, constitutes valuable and diverse research material. The indi-

viduality may have been largely screened off, but the intersubjectivity, the target of sociological research, remains.

The whole material revealed only two types of plot, one of which applied to the vast majority (53) of the histories, and the other to only one history. The plot shared by all members of the majority group could be broken down into the following nine phases: 1) childhood, 2) decision to be independent, 3) wild youth, 4) settling down, 5) stability, 6) contravention of rules of decent life, 7) crisis, 8) improvement in habits, 9) termination of relationship with partner.

The plot does not refer to the average story;

rather it is a list of twists in a plot encompassing all the phases of the story. Not all the phases are to be found in all the stories nor are they always in the above order. The plot has two dimensions of meaning — dependence and freedom — constituting a conflict that is seen particularly clearly in the development of the men's social relations. They find it difficult to achieve full personal freedom

while preserving their harmonious relationship with their female partner and society. The histories represent attempts to find a balance and to compromise between these two conflicting dimensions. The relationship between the alcoholic way of life and the mainstream working class culture is examined using different approaches.

Alkoholipolitiikka Vol. 51: 254—262, 1986